

היום נלמד בעזרת ה':

שבועות דף ד

הגמרא הקשתה שמשנתנו אינה מתאימה לא לדעת רבי ישמעאל ולא לדעת רבי עקיבא. כי רבי ישמעאל סובר שלא חייבים קרבן על שבועה לשעבר, ואילו רבי עקיבא סובר שלא חייבים קרבן על העלם קודש ומקדש. ותירצה שמשנתנו כרבי ישמעאל, ואין כוונת המשנה לקרבן אלא לנשבע במזיד והתראה שחייב מלקות, ורבי ישמעאל מודה לגבי מלקות שחייב גם על שבועה לשעבר.

קושיא: במאי אוקימתא כר' ישמעאל ולמלקות, מראות נגעים מאי מלקות איכא? העמדנו את המשנה כרבי ישמעאל ומדובר במזיד ובחיוב מלקות. אך קשה מה שייך מלקות על נגעים? (אמנם אם היה מדובר בקרבן, היה מובן, שהמצורע מביא קרבן על ארבע סוגי נגעים).

תירוץ: בקוצץ בהרתו וכו': מדובר במצורע שחתך את הנגע שלו, והוא עובר על כך בלאו משום שכתוב "השמר בנגע הצרעת" ואמר רבי אבין בשם רבי אילעא שבכל מקום שנאמרה לשון של 'השמר' / 'פן' / 'אל', זהו לאו.

קושיא: יציאות שבת מאי מלקות איכא? מה שייך ביציאות השבת מלקות? הרי הלאו של חילול שבת הוא 'לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין'. כלומר הלאו הזה לא נאמר כדי לתת מלקות לעובר עליו, אלא כדי שיתרו בו לסקילה ולתת לו עונש סקילה. ולכן גם אם התרו בו שיקבל מלקות, הוא לא יקבל מלקות!

תירוץ: משום הכי וכו': לכן העמדנו את המשנה שלנו כרבי ישמעאל, משום שר' ישמעאל סובר שלא שניתן לאזהרת מיתת ב"ד כן לוקים עליו. וממילא כן לוקים על יציאות השבת. (ואם כן פירוש המשנה הוא שיש ארבע אופנים שאם התרו במוציא מרשות לרשות שיתחייב מלקות, הוא מתחייב מלקות). **קושיא:** הא לאו הכי קיימא כר' ע? קשיא ידיעות! וכי בלי הסיבה הזו היינו יכולים להעמיד את המשנה כרבי עקיבא? והרי כבר אמרנו שלדעת רבי עקיבא יש רק שתי ידיעות הטומאה ולא ארבע, ולכן אי אפשר להעמיד את המשנה כמותו. **תירוץ:** לאו אמרת רבי ישמעאל

היא ולמלקות? ר"ע נמי ולמלקות! וכי האם לא תירצת את המשנה כרבי ישמעאל והעמדת שמדובר בחיוב מלקות ולא קרבן? אם כן תוכל להעמיד את המשנה גם כרבי עקיבא ולגבי חיוב מלקות. (דהיינו שהתירו בו במזיד שאם יטמא יקבל מלקות).

אלא הסיבה שלא העמדנו את המשנה כרבי עקיבא, בגלל שהוא סובר שלא שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לא לוקים עליו, וממילא אי אפשר לפרש את 'ציאות השבת' לשיטתו.

לסיכום. המשנה סוברת כרבי ישמעאל וכוונתה לחיוב מלקות ולא לקרבן. הגמרא מקשה כמה קושיות על כך -

קושיא: אי הכי 'ידיעות'? 'התראות' מיבעי ליה! אם כן שלא מדובר בשוגג ובחיוב קרבן, אלא במזיד ובחיוב מלקות, מדוע כתוב במשנה 'ידיעות הטומאה'? היה צריך להיות כתוב 'התראות הטומאה'! תירוץ: **הא לא קשיא תני ידיעות דהתראות:** כוונת המשנה 'ידיעות' = ידיעות של התראות. כלומר שהתירו בו שלא יטמא ועבר ונטמא. **קושיא: אי הכי 'שתים שהן ארבע'?** תרתי הוא דהויין! אם כן לא שייך ארבע התראות אלא רק שתיים. כי 'ההתרא' חייבת להיות משולבת בידיעת הטומאה של המותר, שהרי רק בגלל שהוא טמא מתרים בו שלא יטמא את הקודש (שלא יאכל קודש או שלא יכנס למקדש). אבל לא שייך התראתה על עצם ידיעת הטומאה של המותר כלומר על 'העלם טומאה'. (מה שאין כן לגבי טומאה בשוגג שחייב עליה קרבן, שייך שגגה בעצם ידיעת הטומאה).

קושיא נוספת: ותו, את שיש בה וכו'! לא מובנים דברי המשנה 'את שיש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתיים'. כי לגבי מלקות לא שייך העלמה, אדרבא החיוב מלקות הוא רק על התראת וידיעה של העובר במזיד! קושיא נוספת: ותו, 'הרי זה בעולה ויורד': המשנה אומרת במפורש שעל הטומאה חייב קרבן עולה ויורד!

אלא אמר רב יוסף: באמת המשנה מדברת לגבי חיוב קרבן כפי שאמרנו בתחילה. ומה שהקשינו שהיא לא מתאימה לרב ישמעאל ולא לרבי עקיבא, התשובה היא - רבי שכתב את המשנה לא התכוין לסתום אותה על פי תנא אחד, אלא על פי שני התנאים. בידיעות הטומאה הוא כתב אליבא דרבי ישמעאל, ובשבועות אליבא דר"ע. ויש לבאר את דברי המשנה כאילו כתוב כך 'שבועות לרבי עקיבא שתיים שהם ארבע, ידיעות הטומאה לרבי ישמעאל שתיים שהן ארבע'.

אמר רב אשי: אמרתי דברים אלו לרב כהנא, והוא אמר לי - אל תחשוב שרבי רק כתב את המשנה אליבא שני התנאים הללו והוא לא סובר כן. אלא באמת רבי עצמו סובר כך, דהיינו בשבועות הוא סובר כרבי עקיבא ובטומאה הוא סובר כרבי ישמעאל. ולכן הוא סתם את המשנה כשני התנאים. והראייה לכך כדלהלן -

דתניא מנין שאינו חייב וכו'. נאמר "או נפש אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל דָּבָר טָמֵא ... וְנִעְלָם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאִשָּׁם. או כי יִגַּע בְּטָמְאָת אָדָם לְכָל טָמְאָתוֹ ... וְנִעְלָם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאִשָּׁם". מכאן לומד רבי עקיבא שטמא שאכל קודש או נכנס למקדש, חייב רק אם בתחילה הוא ידע שהוא טמא, ואחר כך שכח שהוא טמא ואכל קודש או נכנס למקדש, ואחר כך נודע לו שהוא היה טמא.

הלימוד הוא - כתוב פעמיים "ונעלם ממנו". הפעם הראשונה - "וְנִעְלָם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא" - מלמדת שרק אם נעלמה ממנו הטומאה הוא חייב, ולא אם נעלם ממנו הקודש או המקדש. (דהיינו רק אם שכח שהוא טמא ואכל את הקודש או נכנס למקדש, חייב. אבל אם ידע שהוא טמא ורק שכח שזה קודש או שזה בית המקדש פטור). אבל הפעם השניה - "וְנִעְלָם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע" - מיותרת, ואנו דורשים אותה ללמד שרק אם נעלם ממנו אחרי שהוא ידע הוא חייב, דהיינו שהיתה לו ידיעה בתחילה לפני שנעלמה ממנו הטומאה. (כאילו כתוב "והוא ידע" לפני "ונעלם ממנו"). אמנם כמובן שצריך גם ידיעה בסוף, אך זה דבר פשוט שאין צריך לכותבו, כי אם הוא לא יודע שהוא היה טמא והוא עבר עבירה הוא לא יביא קרבן. זו דעת רבי עקיבא הסובר שחייב רק על העלם טומאה ולא על העלם קודש ומקדש.

אבל רבי חולק וסובר שחייב גם על העלם קודש ומקדש. רבי דורש את שתי הפעמים אחת להעלם טומאה ואחת להעלם קודש ומקדש. ואת הידיעה לפני ההעלם לומד רבי מ"ונעלם", שהרי אם נעלם ממנו בהכרח שהוא ידע קודם לכן. ואת הידיעה אחרי ההעלם הוא לומד מ"והוא ידע".

שאלה: **אשכחן בידיעות דאית ליה טעמיה דנפשיה, שבועות דאית ליה טעמיה דנפשיה מנלן?** אם כן מצאנו בידיעות הטומאה שרבי סובר שלא כרבי ישמעאל המחייב טומאה על העלם קודש ומקדש. אמנם לגבי שבועות מניין לנו שהוא סובר כרבי עקיבא שחייב לא רק על שבועה לעתיד אלא גם על שבועה על העבר?

תשובה: סברא הוא. (לישנא אחרינא וכו') ר"ע מאי טעמא קא מחייב לשעבר? דדריש ריבוי ומיעוטי. רבי נמי דריש ריבוי ומיעוטי: זו סברא. כי מדוע רבי עקיבא מחייב גם על שבועה לשעבר, הרי בפסוק כתוב רק שבועה לעתיד? אלא בגלל שהוא דורש את הפסוק בדרך של 'ריבוי ומיעוטי'. ומכיון שמצאנו שגם רבי דורש את הפסוקים בדרך של 'ריבוי ומיעוטי', אם כן הוא ידרוש גם את הפסוק של שבועה ב'ריבוי ומיעוטי' כרבי עקיבא. נבאר את הדברים.

כשהתורה כותבת דבר באופן כללי ומרובה, ואחר כך היא כותבת קצת מתוך הכלל והריבוי. יש שני דרכים לדרוש את הפסוקים. יש דרך של 'כלל ופרט' דהיינו שהתורה באה לפרש את הכלל שאמרה בתחילה. ויש דרך של 'ריבוי ומיעוטי' דהיינו שהתורה רק ממעטת חלק מהדברים שאמרה בתחילה.

ההבדל בין 'כלל ופרט' ל'ריבוי ומיעוטי': ב'כלל ופרט' - הפרט הוא הפירוש של הכלל ולכן 'אין בכלל אלא מה שבפרט' ולא שום דבר נוסף, ואז כשיש כלל נוסף אחרי הפרט הוא מרבה רק דבר הדומה לפרט. ואילו ב'ריבוי ומיעוטי' - המיעוטי ממעט רק מה שלא דומה לכלל, ואז כשיש ריבוי נוסף אחרי המיעוטי הוא מרבה גם דברים שלא דומים לפרט, חוץ מדבר אחד שרחוק מאד מהפרט. כפי שיתבאר להלן בהרחבה.

נאמר לגבי שבועה "או נפש כי תשבע לבטא בשפתיים להרע או להיטיב לכל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם בְּשָׁבָעָה". רבי עקיבא דורש את הפסוק הזה בדרך של 'ריבוי ומיעוטי'. צורת לימוד זאת אומרת שכשהתורה סותמת באופן כללי "כי תשבע" מכל סוג של שבועה, אחר כך כשהיא אומרת "להרע או להיטיב" - היא באה למעט את הריבוי של כל השבועות, ומחייבת רק על שבועה על העתיד (כלשון הפסוק). וכשהיא חוזרת ומרבה "לכל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם בְּשָׁבָעָה" היא מרבה את הכל כולל שבועה על העבר, ובכל אופן נשאר המיעוט שבאמצע הפסוק למעט דבר רחוק מאד, והיינו הנשבע לבטל את המצוה, שהשבועה לא הועילה לו ואינו חייב אם יעבור עליה.

(אבל רבי ישמעאל דורש את הפסוק בדרך של 'כלל ופרט', והוא לא מרבה שבועה לעתיד. כי צורת לימוד זאת אומרת שכשהתורה סותמת באופן כללי "כי תשבע" מכל סוג של שבועה, ואחר כך מפרטת "להרע או להיטיב" - הפרט הוא פירוש של הכלל, ולכן אי אפשר לדמות לפרט דברים נוספים, אלא רק שבועה לעתיד באופן של הרעה והטבה. וכשאחר כך התורה חוזרת וכוללת "לכל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם

בְּשִׁבְעָה" - היא באה לרבות רק דברים הדומים לפרט דהיינו שבועה לעתיד שאין בהם הרעה והטבה. אבל לא שבועה לעבר שאינה דומה לפרט).

רבי סובר גם הוא שיש לדרוש את התורה בריבוי ומיעוט, כדלהלן.

דתניא רבי אומר בכל פודין וכו': נאמר במצות פדיון הבן "וּפְדִיּוֹ מִן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים". לדעת רבי דורשים את הפסוק בדרך של ריבוי ומיעוט. "וּפְדִיּוֹ מִן חֹדֶשׁ" מרבה את כל הדברים השווים חמש שקלים, "בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים" ממעט כל דבר חוץ מכסף, ואחר כך "תִּפְדֶּה" חוזר ומרבה כל דבר וממעט רק 'שטר חוב' שאין גופו ממון. דהיינו האבא אינו יכול להביא לכהן שטר חוב שמישהו חייב לו חמשה שקלים, כי השטר עצמו הוא חתיכת נייר שאינה שווה כסף מצד עצמה אלא רק מצד מה שכתוב בה.

אבל לדעת רבנן לומדים את הפסוק בדרך של כלל ופרט וכלל. ולכן כשהתורה מפרטת "בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים" היא מפרשת את הכלל דוקא כסף, ואחר כך כשהיא חוזרת וכוללת היא באה לרבות רק דבר הדומה לפרט ('כסף') שהוא דבר המטלטל וגופו ממון, ולא קרקעות שאינן מטלטלין, ולא עבדים שהוקשו לקרקעות, ולא שטרות שאין גופן ממון.

קושיא: א"ל רבינא לאמימר - רבי דריש ריבוי ומיעוט? והא רבי כללי ופרטי דריש! דתניא מרצע וכו': הגמרא מביאה את הברייתא שבה נחלקו רבי יוסי ברבי יהודה ורבי, ואת פירוש הגמרא במסכת קידושין במה הם נחלקו.

נאמר "וּלְקַחְתָּ אֶת הַמֶּרְצֵעַ וְנִתְּתָהּ בְּאָזְנוֹ וּבִדְלָתָהּ". המחלוקת היא בצורת הלימוד של הפסוק, האם דורשים את התורה בכל מקום בצורת לימוד של 'כלל ופרט', או בצורת לימוד של 'ריבוי ומיעוט'.

לדעת רבי יוסי ברבי יהודה דורשים בדרך של ריבוי ומיעוט. צורת לימוד זו אומרת שכשהתורה סותמת באופן כללי 'וּלְקַחְתָּ' מכל סוג של חומר, אחר כך כשהיא אומרת 'הַמֶּרְצֵעַ' היא באה למעט את הריבוי של כל החומרים, והיינו מה שאינו סוג של מתכת. וכשהיא חוזרת ומרבה 'וְנִתְּתָהּ בְּאָזְנוֹ וּבִדְלָתָהּ' היא מרבה את הכל כולל מרצע מעץ, כגון הסול והסירא. ובכל אופן נשאר המיעוט שבאמצע הפסוק למעט דבר רחוק מאד, והיינו עשיית נקב על ידי סם (= משחה) שהחור נעשה מאליו ולא על ידי כח האדם.

לדעת רבי דורשים בדרך של 'פרט וכלל'. צורת לימוד זאת אומרת שכשהתורה סותמת באופן כללי 'ולקחת' מכל סוג של חומר, ואחר כך מפרטת 'המרצע', הפרט הוא פירוש של הכלל, ולכן אי אפשר לדמות לפרט דברים נוספים, אלא רק מרצע בלבד. וכשאחר כך התורה חוזרת וכוללת 'ונתתה באזנו ובדלת' (כלומר כל דבר שתוכל לתת בהם ולרצוע את האוזן) - היא באה לרבות רק דברים הדומים לפרט, דהיינו מרצע מכל סוגי המתכות, אבל לא מרצע מעץ כגון הסול והסירא.

נמצא שרבי דורש את התורה בדרך של 'כלל ופרט', ולא בדרך של 'ריבוי ומיעוט'!

תירוץ: אין בעלמא כללי ופרטי דריש וכו'. באמת רבי דורש את התורה תמיד ב'כלל ופרט', אבל כאן בפדיון הבן הוא דורש את הפסוק ב'ריבוי ומיעוט'. כי בפסוק כתובים שני הכללים סמוכים זה לזה ואחר כך כתוב הפרט. "ופדיו מִבֶּן חֹדֶשׁ (= כלל) תִּפְדֶּה (= כלל) בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף חֲמִשָּׁת שֶׁקֶלִים (= פרט)". וכשיש שני כללים סמוכים זה לזה, צורת הלימוד של התורה היא של 'ריבוי ומיעוט' ולא של 'כלל ופרט'. וכמו שאמר תנא דבי רבי ישמעאל לגבי סימני דגים, כדלהלן.

במים במים: נאמר במצות סימני דגים "אֵת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בַּמַּיִם (= כלל) כֹּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּמַּיִם (= כלל) בַּיָּמִים וּבַנְּחָלִים (= פרט) אֹתָם תֹאכְלוּ". הכלל "במים" בא לרבות מים שבכל מים שבעולם צריך סימנים בכדי להכשיר דגים. ואילו הפרט "בימים ובנחלים" בא למעט שדוקא בהם צריך סימני דגים, ולא במים ש'בחריצין ונעיצין' למרות שהם מים נובעים וכן לא ב'בורות שיחין ומערות' שהם מים מכונסים.

שני הכללים 'במים' 'במים' נאמרו סמוכים זה לזה, והפרט 'בימים ובנחלים' נאמר אחריהם. בכזה מקרה דורשים את הפסוק בדרך של 'ריבוי ומיעוט וריבוי'. ולכן מרבים גם את הדגים הגדלים בחריצין ונעיצין שהם מים נובעים, וממעטים רק דגים הגדלים בתוך מים מכונסים שאינם נובעים (כגון בתוך בורות שיחין ומערות).

ורבנן - אמר רבינא וכו': אמנם רבנן החולקים על רבי בפדיון הבן ודורשים את הפסוק ב'כלל ופרט', סוברים שלמרות שיש כאן שני כללים הסמוכים זה לזה, מכניסים את הפרט ביניהם ודורשים כאן 'כלל ופרט וכלל'.

הגמרא מסכמת את הדברים ומקשה -

השתא דאמרת רבי כללי ופרטי דריש, בעל כורחיך קשיא שבועות: לאחר שאנו אומרים שרבי דורש את התורה בכל מקום ב'כלל ופרט' (חוץ מבמקרה שהכללים סמוכים זה לזה), אם כן חוזרת הקושיא משבועות. כי רבי דורש את הפסוק שם ב'כלל ופרט', ולכן הוא מרבה רק שבועה לעתיד, ולא שבועה על העבר. ואם כן מדוע הוא כתב במשנה 'שתיים שהן ארבע'?

אלא בשבועות נסיב אליבא דר' עקיבא וליה לא סבירא ליה: אלא לגבי 'שבועות' כתב רבי את הדין 'שתיים שהן ארבע' אליבא דרבי עקיבא, אבל הוא באמת לא סובר כן כי לדעתו יש רק שתיים ולא ארבע.